

32. Лопато Л. М., Назаренко Л. В., Герасимюк Г. И., Шевченко А. В. Взаимодействие в системе $ZrO_2-Y_2O_3-Al_2O_3$ // Изв. Ан СССР. Неорган. материалы. – 1990. – Т. 26. – № 4. – С. 831–838.
33. Шевченко А. В., Лопато Л. М., Герасимюк Г. И., Ткаченко В. Д. Система $HfO_2-ZrO_2-Al_2O_3$ // Изв. АН СССР. Неорган. материалы. – 1990. – Т. 26. – № 4. – С. 839–842.
34. ТУ 14-8-86-73. Изделия циркониевые (бадделеитовые) высшей огнеупорности, стабилизированные окисью иттрия. 1974.
35. Никитин В. И. Метод прогнозирования долговечности защитных покрытий // Физ.-хим. мех. материалов. – 1981. – № 3. – С. 95–99.

Дудкіна О.

СИСТЕМНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

Обґрунтовано необхідність та особливості застосування системних засад, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження функціонування рекреаційної сфери. Визначено систему міждисциплінарних підходів до вивчення механізмів регулювання розвитку рекреаційних зон регіону.

Сучасний стан розвитку економіки, що характерний змінюваністю економічних процесів, зростанням соціальної напруги, посиленням техногенного й антропогенного впливу на довкілля, значною інтенсифікацією трудових та інтелектуальних затрат в умовах динамічного виробництва, об'єктивно передбачає посилення уваги всього суспільства до рекреації.

Рекреаційна діяльність як об'єкт наукового вивчення має певні особливості функціонування: своєрідну «піонерну роль» в освоєнні регіону, високу трудо-, капітало- та екологічність, комплексність (тісні взаємозв'язок і взаємозалежність із обслуговуючими і суміжними з рекреацією галузями), високу територіальну локалізованість, значний «мультиплікативний» вплив на економіку регіону, на оптимізацію структури регіональних господарських комплексів.

Окреслене дає змогу стверджувати, що дослідження рекреаційної сфери є найповнішим у контексті певних територіально-господарських систем – рекреаційних зон різних функціональних типів та ієрархічних рівнів. Останні розглядають як територіально-господарські утворення, що характерні тріадою взаємопов'язаних елементів: території (рекреаційних ресурсів природного й антропогенного походження); рекреантів, у т. ч. з виділенням місцевого населення (носіїв попиту на рекреаційні послуги); суб'єктів рекреаційного підприємництва та комплексу рекреаційної, виро-

бничої і соціальної інфраструктури (виразників пропозиції рекреаційних послуг).

Складність і багатогранність поняття рекреації, особливостей організації та функціонування рекреаційних зон потребують визначення підходів, відповідної логіки і застосування арсеналу методів їх дослідження.

Проте, незважаючи на наявність численних розробок у галузі методології та методики дослідження рекреаційної сфери (М. Долішній, В. Євдокименко, М. Крачило, М. Паламарчук, М. Пістун, В. Поповкін, В. Руденко, Д. Стеченко, О. Шаблій та ін.), залишається ще багато проблем щодо дослідження окремих аспектів, особливостей функціонування та регулювання розвитку рекреаційних зон.

Вивчення останніх має ґрунтуватися, передусім, на застосуванні міждисциплінарних підходів. Найважливішими серед них вважаємо наступні: системний, регіонально-цілісний, геокомплексологічний, соціоекологічний, історико-логічний.

Так, системний підхід розглядають як загальний метод дослідження об'єкта як цілого, тобто сукупності елементів, що перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності. Основу системного підходу становить діалектична логіка, що дає змогу побудувати цілісну картину об'єкта дослідження. Системний підхід у дослідженні об'єкта реалізують через застосування сукупності методів, прийомів і засобів системного аналізу. Саме системний аналіз, зосереджуючись на властивостях, взаємозв'язках і взаємозалежностях елементів системи, на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, дає змогу визначати протиріччя та проблеми функціонування системи, а також забезпечувати процес підготовки і прийняття управлінських рішень.

Зосереджуючись на аналізі рекреаційної зони як об'єкта дослідження, можна визначити її як складну систему з поліієрархічною розгалуженою структурою, що характерна емерджентністю, стохастичністю, комплексністю і багатоаспектністю взаємозв'язків елементів, котрі належать до неї. Таке розуміння рекреаційної зони спонукає до її розгляду як окремого феномена і як інструмента в наукових дослідженнях із проблем рекреації.

Регіональній рекреаційній зоні – об'єктові регулювання – притаманні такі системні властивості:

- ✓ соціальної спрямованості, тобто основним завданням її функціонування можна визначити забезпечення соціальної комфортності населення зони шляхом максимального задоволення рекреаційних потреб як місцевого, так і приїжджого населення;
- ✓ проблемної орієнтованості, тобто розвиток конкретної рекреаційної зони має органічно вписуватись у коло пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому;

- ✓ поліструктурності (або компліментарності); тобто, певну рекреаційну зону розглядають, із одного боку, як сукупність підприємств різних галузей, що вирішують певне завдання (в даному випадку – надання рекреаційних послуг та їх обслуговування) і розміщені на певній території; з іншого боку – як складовий елемент ієрархічної територіальної структури вищого порядку (територіально-адміністративної області, регіону, економічного району чи держави в цілому). Згадана властивість визначає необхідність різних рівнів регулювання рекреаційних зон – від макроекономічного (національного та міждержавного) до мезорівня і до рівня саморегулювання первинних ланок рекреаційного підприємництва;
- ✓ стійкості й саморозвитку, тобто наявності об'єктивних передумов та можливостей для саморегулювання і самоорганізації як основи ефективного регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в конкретній рекреаційній зоні.

Крім окресленого, слід зосередити увагу на тому, що системний підхід до дослідження передбачає, зокрема, виділення керованої та керуючої підсистеми в об'єкті, який досліджують. Так, у даному контексті керованою підсистемою є рекреаційна зона (як основа регіонального ринку рекреаційних послуг). Останню, в свою чергу, визначають як спеціальну економічну категорію, що виражає сукупність соціально-економічних відносин і процесів у сфері обміну між виробниками та споживачами регіонального рекреаційного продукту. Як керуючу підсистему розглядають сукупність суб'єктів регулювання розвитку рекреаційних зон, а саме: владних структур (на державному, регіональному і місцевому рівнях), громадських організацій та інституцій ринкової інфраструктури.

Складні й багатоаспектні взаємовідносини між керованою та керуючою підсистемами визначають необхідність дослідження напрямів та особливостей управлінського впливу на рекреаційний процес у регіоні (рекреаційній зоні), а також вивчення результатів, наслідків такого впливу. Тобто, системний підхід в дослідженні потребує методологічного обґрунтування необхідності регулювання розвитку рекреаційних зон, а також розгляду конкретних теорій державного втручання та управління соціально-економічними процесами на рівні регіону.

Такими чином, системний підхід дає змогу розглядати розвиток рекреаційних зон у регіоні як єдиний процес взаємозв'язку об'єкта, суб'єкта і засобів регулювання та управління об'єктом, тобто рекреаційною зоною.

Спорідненим до системного можна вважати регіонально-цілісний підхід, що визначив В.Поповкін. Основу згаданого підходу становить дослідження специфічних «триєдиностей»: природного середовища, матеріального середовища, яке створила людина, а також соціуму. Формою ви-

разу (існування) цих триєдиностей є регіон. Регіонально-цілісний підхід в економіці ґрунтований на визнанні того, що регіональна цілісність – «це не тільки цілісність функціонально-компонентна, структурно-галузєва, але й просторова... Це об'єктивна неподільність, нерозчленованість, триєдиність природного, синтетичного (створеного людиною) та соціального середовища; вона передбачає, що взаємозв'язки між компонентами цих середовищ всередині кожного з регіонів є більш міцними і сталими, ніж з елементами зовнішнього середовища» [6, С. 16–17].

Згаданий підхід особливо актуальний для дослідження рекреаційних зон у регіоні як специфічних економіко-територіальних формувань, певних суперсистем, функціонування яких зумовлене взаємозв'язками природи (рекреаційних ресурсів), виробництва (інфраструктурного, організаційно-економічного, управлінського забезпечення надання рекреаційних послуг) і населення (рекреантів та місцевого населення).

Поряд із системним та регіонально-цілісним підходами доцільним, на нашу думку, при вивченні розвитку рекреаційних зон у регіоні є геокомплексологічний підхід, характерні риси якого, за М. Паламарчуком – територіальність, комплексність та синтезність [5, С. 37].

У контексті дослідження рекреаційної сфери, ознака територіальності виявляється в тому, що вивчають територіальну організацію всіх складових рекреаційної зони: природо-ресурсної, інфраструктурної, працєресурсної, виробничої. У даному випадку превалює вивчення територіального розташування та взаємної територіальної сумісності елементів рекреаційної зони як економіко-територіального утворення. Тобто, територіальність геокомплексологічного підходу дає змогу характеризувати реальну і визначати перспективну раціональну територіальну впорядкованість усіх елементів (компонентів) регіональної рекреаційної зони. З іншого боку, територіальність потребує розгляду рекреаційних зон у складі економіко-територіальних систем вищого порядку.

Врахування територіальності як ознаки геокомплексологічного підходу в дослідженні розвитку рекреаційних зон передбачає застосування арсеналу методів, зокрема: теорій розташування (В. Кристаллера, А. Льюша), «полюсів зростання» та «центрів розвитку» (Ф. Перру), елементів геоінформатики, картографування тощо.

Комплексність як ознаку геокомплексологічного підходу до дослідження розвитку рекреаційних зон реалізують у взаємозв'язках і взаємобумовленості різноякісних компонентів, що складають структуру рекреаційної зони. Тобто, рекреаційна зона розглядають не як простий набір певних елементів, наприклад, підприємств рекреаційних, а також суміжних та обслуговуючих галузей, розміщених на конкретній території. У даному випадку саме комплексність досліджень дає змогу визначати рек-

реакційну зону як специфічне економіко-територіальне утворення, що стало результатом поєднання, взаємного впливу і взаємозв'язку різноманітних елементів (компонентів) рекреаційної системи, котрі об'єднують свої зусилля для максимального задоволення рекреаційних потреб на основі найраціональнішого використання всіх ресурсів території.

Поряд із окресленою ознакою комплексності в геокомплексологічному підході виділяється синтезність дослідження, тобто використання наборок, конкретних методологічних підходів та методичних прийомів різних галузей знань, які можна використати в аналізі складної і багатоаспектної рекреаційної діяльності у певній зоні.

Поряд із розглянутими системним та геокомплексологічним підходом до дослідження розвитку рекреаційних зон важливе значення має, на нашу думку, і соціоекологічний підхід. Основу останнього становлять наступні критерії:

- ✓ екологізації, тобто пошуку шляхів найдоцільнішого, раціонального використання природо-ресурсного потенціалу рекреаційної зони, які б стабілізували екологічну ситуацію і сприяли її поліпшенню;
- ✓ економізації як форми вияву економічного підходу при аналізі процесів природокористування, що покладений в основу розроблення методики оцінки природних ресурсів, встановлення засад платності за користування природними рекреаційними ресурсами, розрахунку економічного, соціального та екологічного ефекту рекреаційного природокористування;
- ✓ соціологізації, яка дає змогу враховувати специфіку функціонування рекреаційних зон на перетині різних сфер діяльності суспільства за обов'язкової умови їх соціальної спрямованості. За даним підходом рекреаційну зону розглядають як своєрідну соціоекосистему, розвиток якої ґрунтований на взаємозв'язках соціуму і природи.

Історико-логічний підхід дослідження розвитку рекреаційних зон у регіоні доцільно реалізовувати за допомогою ретроспективного, оперативного та перспективного аналізу. Результатом останнього є оцінка якісних та кількісних параметрів розвитку певної рекреаційної зони в минулому, сучасному й майбутньому, що, в свою чергу, дає змогу робити об'єктивні висновки про динаміку, фактори і тенденції розвитку та визначати можливості рекреаційної зони на перспективу. Окреслений підхід до дослідження визначає відповідну періодизацію вивчення процесів формування та функціонування рекреаційних зон. А саме, здійснюють ретроспективний (5 років і більше), оперативний (до 1 року) аналіз, а також перспективний (коротко-, середньо- та довготерміновий) прогноз перебігу рекреаційних процесів у зоні.

Крім того, історизм вивчення дає змогу визначати певні стадії формування рекреаційних зон у регіоні. Для прикладу, піонерна стадія характерна початковим освоєнням рекреаційно придатної території; стадія формування сателітних галузей передбачає розширення сфери впливу рекреації в зоні через диверсифікацію рекреаційних послуг; стадія комплексоутворення визначає завершальний етап формування рекреаційної зони шляхом залучення до регіональних рекреаційних процесів, поряд із суміжними, і обслуговуючих галузей (зокрема, виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури).

Таким чином, застосування розглянутих підходів дослідження сприяє теоретико-методичному обґрунтуванню організації та регулювання розвитку рекреаційних зон у регіоні за трьома аспектами:

- ✓ сутнісним (аналіз основних дефініцій рекреації, рекреаційної діяльності, рекреаційної послуги та рекреаційної зони, обґрунтування суті та змісту понять, що характеризують об'єкт і предмет дослідження);
- ✓ системно-функціональному (дослідження структури, взаємозв'язків елементів, впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на розвиток та цілісність системи – регіональної рекреаційної зони);
- ✓ організаційно-управлінському (дослідження основних принципів та підходів до побудови організаційних і управлінських структур; обґрунтування механізмів; засобів та елементів регулювання розвитку рекреаційних зон; а також функціонування регіональних (локальних) ринків рекреаційних послуг).

Особливої уваги в сучасних умовах розвитку національної економіки потребують дослідження методологічних підходів до вивчення окремих механізмів регулювання розвитку рекреаційних зон у регіоні.

Так, проблеми регулювання територіального розвитку, розроблення адекватних ринку методів управління регіональними процесами дедалі частіше стають об'єктом наукового пошуку (праці Е. Васерманіса, О. Лаврова [2], В. Лаженцева, А.-В. Руткаускаса [7], Т. Миронової [3], І. Михасюка, М. Мальського [4], Д. Стеченка [8], аналізу науковців Інституту регіональних досліджень НАН України. В означених наукових розвідках регулювання територіального (регіонального) розвитку розглянуто як організаційно-діяльнісний процес, що проявляє себе в структурно-територіальному, структурно-функціональному, нормативно-територіальному та ситуаційно-проблемному аспектах дослідження всього комплексу соціально-економічних явищ у регіоні.

Згадані загальнометодологічні засади можна вважати підґрунтям вивчення механізмів регулювання розвитку рекреаційних зон у регіоні. Це стосується, зокрема, необхідності розроблення відповідної концепції регулювання регіональними функціональними процесами та вибору адекватної моделі реалізації цієї концепції.

Слід зазначити, що в сучасних економічних дослідженнях сформульовані наступні моделі регулювання регіональної рекреаційної діяльності:

- ✓ «патерналістська» – як така, що передбачає очікування суб'єктами рекреаційного підприємництва активної підтримки з боку держави в особі відповідних державних та регіональних органів управління шляхом постійного цільового фінансування, ресурсного, організаційного, інформаційного забезпечення тощо. Дана модель ґрунтована на систематичній допомозі та координуванні зусиль щодо розвитку рекреації з боку державних управлінських структур;
- ✓ зорієнтована на переважно самостійне управління розвитком регіональних рекреаційних систем. Передбачає активну позицію і суб'єктів рекреаційного підприємництва, і регіональних органів влади, спрямовану на спільний пошук організаційних, нормативно-правових, соціально- економічних, інформаційних та інших джерел забезпечення рекреаційної діяльності у рекреаційній зоні;
- ✓ модель демократичного регулювання ринку (сформулювала А. Мельник), що поєднує зусилля саморегулювання бізнесових структур рекреаційного спрямування, елементи державного і регіонального регулювання та підтримки регіональних ринків, а також інституціонального та громадського регулювання з метою досягнення ефективного розвитку рекреаційних зон за умови забезпечення пріоритетності регіональних інтересів.

На нашу думку, процесу регулювання розвитку рекреаційних зон у регіоні найбільше відповідає саме остання модель. Основними засобами впровадження згаданої моделі є застосування функціональних механізмів регулювання, а саме: прогнозування, програмування, індикативного та стратегічного планування рекреаційної діяльності, застосування механізмів регіонального аналізу, регіонального маркетингу, моніторингу регіональних рекреаційних процесів тощо.

Кожен із окреслених напрямів регулювання розвитку рекреаційних зон має бути ґрунтованим на застосуванні системних засад, загальнонаукових та специфічних методів і принципів дослідження, що створить можливість для повного й ґрунтовного висвітлення феномена рекреаційної зони, а також визначення методичної бази реалізації окремих функціональних механізмів регулювання рекреаційних зон у регіоні.

In the article the necessity and features of application of principles of the systems, scientific and special methods of research of functioning of recreational sphere is explained. To define the system of different-subjectal approaches to the study of mechanisms of adjusting of development of region's recreational areas.

Література

1. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 207 с.
2. Лавров А. М. Региональный маркетинг: вопросы теории, методологии, практики. – Новосибирск, 2004. – 234 с.
3. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону. – К.: ЦНЛ, 2006. – 328 с.
4. Михасюк І. Р., Мальський М. З. Регіональна економічна політика. – Львів: Українські технології, 2001. – 207 с.
5. Паламарчук М. М. Регіональні дослідження: завдання і наукові підходи // Регіональна економіка. – 1996. – № 1–2.
6. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.
7. Руткаускас А. М. Система прогнозування регіонального воспроизводства. – М.: Наука, 2002. – 85 с.
8. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.

Карпенко Н.

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні еволюційні процеси зародження, становлення та розвитку маркетингу в Україні від 1970-х років донині. Визначено знаменні події у формуванні маркетингу як науки, практики та освітянської діяльності.

Понад 50 років минуло відтоді, як у країнах із розвиненою ринковою економікою (США, Велика Британія, Німеччина, Японія, Франція та інші) сформувалося стійке уявлення про актуальність і необхідність маркетингу як нової складової ефективного ведення бізнесу. За цей період маркетинг подолав складний еволюційний шлях. Не залишилася поза процесами формування та розвитку маркетингу й українська незалежна держава, бізнес-середовище якої формувалося також під впливом зарубіжної і національної теорії маркетингу. Сьогодні можна сміливо заявити: маркетинг в Україні – діє.

Проблемі формування та розвитку маркетингу в Україні присвячені роботи відомих науковців А. Павленка, А. Войчака, Л. Балабанової, В. Герасимчука, О. Азарян, І. Решетнікової та ін. А попередні роботи автора цієї статті були присвячені дослідженню тенденції розвитку практичного маркетингу в секторі малого та середнього бізнесу.

Разом із цим у роботах відомих теоретиків і практиків із маркетингу висвітлений тільки той історичний період, який розпочався в Україні виданням у 1990 р. першого російськомовного підручника Ф. Котлера «Основи маркетингу». Поза увагою залишається «тіньовий» період, який роз-